

68-KO TXOSTENARI BURUZ ZENBAIT OHAR

Bergara, 1978 - IX - 6

Txillardegi

Besteak beste, ba dagokio Bergarako Biltzarre Nagusiari helburu hau ere: Arantzazuko bilera ospatsuan hautatu zen batasunera bidez balantzea egitea. Hamar urte honetan jaso diren kritikak eta proposamenduak, idaroki zaizkigun aldakizunak, eta arian aurkitu diren ahuleziak ere kontutan hartuz, osatu eta sendokiago finkatu beharra dago Txosten hura.

Mitxelenaren beraren orduko hitzak gaur birresanez, "ezin daiteke batasunera jo, inor —geurok lehenik garelamindu gabe" (I. 4). Urte hauetan barrena ezagutu ditugun tirabirak, hortaz, alde aurretik somatu ziren; eta, hein batean, onuragarri ere izan zaizkigula esango nuke. Ezin izan daitezke (inolaz ere, zentzuz jokatuko badugu) hurrengo urratsa orain egitetik hastantzeko aitzekia, edo aurrera beharrari buruz uzkurrago agertzeko oinarri.

1. Idazkeraz

1.1. Hona hemen 1968-ko Txostenak erabaki zuena: "Baiezko eta bada-ezpadako *ba* (bai, ba da / baldin bada) bitara idatzi behar ote genituzke, gaztelaniazko *solo* eta *sóloren* gisan? Gisa horretako berezkuntzek erraztuko dute agian irakurlearen lana; haatik, idazlearena gehituaz. Beti batera egitea litzake errazenik eta, *ba* horrek ondorengo hotsik aldatzen ez duenez gero, beti elkaturik idaztea: *bai*, *badator*, eta *baldin badator*" (II, 15, b).

Erabaki honen kontra agertu da euskaltzale asko:

a) Irakurtzerakoan, nahasketa iturri gertatzen dela behin eta berriz bi "badator" horiek alde aurretik ezin bereztea.

b) Azentoari dagokionez, bi *ba* horiei bi ebakera bide dagozkiela euskalkirik gehienetan; eta egokiago litzatekeela, hortaz, bi idazkera desberdin hautatzea.

c) Uste genuen baino joera azkarragoa zegoela gure artean (eta dagoela oraindik) "bai, ba dakit" eta "baldin badakit" bi modu desberdin horietara idazteko.

d) Ondoko soinuen aldakuntzei dagokienez, baiezko *ba*, eta baldintzazko *ba* guztiz desberdin agertzen badira ere [ba-sekjat], ecekjat;*hika*-ko adizkien aurrean, berriz, elkarren kide agertzen direla: "ba zekiat" eta "ez zekiat"; baina "baldin badakit".

Ba dirudi, horren ondorioz, egokiago litzatekeela baiezko *ba*, *ez* bezalaxe, beti adizkitik berex idaztea: "ba dakit/ez dakit"; eta baldintzazko *ba*, itzuletara, beti lotuta idaztea: "baldin badakit".

1.2. *Bait-* i dagokionez, eta Arantzazuko erabakiak (II, 15, c eta d) geroago aldatuz (ikus "Euskara Batua zertan den", 65), "bait-" edo "bait" berezirik idaztea aukeran utzi da. Hots:

a) Ahal delarik, euskal doinuaren sena kaletar euskaldunen artean galdu xamar dagoelako, eta izkribuzkoak ondorio fonetikoak ekarri ohi dituelako ere bai (II.15.d), hobe genuke "bait-" hori, dagozkion fonetika aldakuntzak errespetatuz (Euskara Batua, 65), beti lotuta idaztea: etorri baita, ongi baitzekiten, ez hainekien.

b) Baiezko "ba" eta ezezko "ez" modu berera idaztea erabakiko balitz, baldintzazko "ha-" eta "bait-", aurrizki gisa, berdin idaztea izango litzateke egokiena.

c) *Hika*-ri dagokionez, azkenekorik, baldintzazko "ba-" eta ondoriozko "bait-" berdin erabiliko lirerateke: ba zekik, ez zekik / baldin badaki, ederki baitaki.

1.3. Arantzazuko Txostenean (II.9) hau irakur daiteke: "J idatzi behar dugu, noski, beti bezala, oraingoz nork bere moldera ebakitzen duela: jakin, jende, jo, etc. Halaber birjina, ebanjelio, etc. Badirudi, beraz, kontsonante ondoan *dd*-ren orde ere erabil daitekeela, beste aldekoek egiten duten gisan: onjo = onddo".

Bere horretan zalantza biderik utz badezake ere, "j" *yod* ebakitzea erabakiko balitz (erdarazko yeso eta ayuno soinuaz, beraz), akatsik gabe geldituko litzateke puntu hori. Nik neuk, dena dela, /j/ fonemaren [j] balio fonetikoaren alde egin dut neure proposamendua "Fonetika Batua"ri buruz deritzen

txosten berrian, (Euskaltzaindiari Urtarrileko biltzarrekoan aurkeztua).

1.4. Idazle eta irakasleen artean ezagun den joera nagusia kontutan hartuz, irmokiago birridatzi behar litzateke, ene ustez, IV.6 puntua; eta "psiko", "filo", eta abar, idatzi; eta "psycho", "phylo", eta abarren, idazkerak garbikiago txarrestri behar lirateke.

1.5. V idaztearen aldeko esaldiak (IV.9), birrikusi egin behar lirateke ene ustez; "v"-ren erabilkera (novela, unibersitate), leku eta pertson-izenetan ez izatekotan (Valladolid, Ivan) zeharo baztertuz.

1.6. Arantzazuko Txostenean *lh*, *nh* eta *rh* letra-bikoteei buruz esaten zena (II.7) orobat orain baztertuz, delako hitza bakuna ala erasketazkoa den kontutan hartu gabe, beti ere *l*, *n* eta *r* idaztea erabaki behar da geroztik: onartu, oinatz, unatu, senar, eta abar. Baina garbikiago gogoraztea komeni litzateke agian.

1.7. "Bertze/beste", "ostegun/ortzegun", eta tankera orretakobikoteen arazoak, oraingoz baliokide utziak, III, 8, H puntuaren arabera konpon bide litezke, bakar bat hautatuz: "beste" eta "ostegun", hain zuzen. Euskalkien azterketa egitea aski litzateke horretarako.

Era berean, "goipe/koipe", "bertz/pertz" forma bikoteak ere, III.8.e puntuaren esaten dena haintzakotzat hartuz, zenbait kasutan agian ez izatekotan, ebakera ahostunaren alde erabaki litezke: goipe, bertz, eta abar.

1.8. On izango litzateke "aihen" eta "auhen" idatzi behar denez erabakitera; ala "aihen" bai, baina "auen"; Euskara Batua-n, 51. orrialdean adierazi dena zuzenetsiz ala txarrestsiz.

2. Ebakeraz

Beti esan izan dugu hortik hamar urte honetan Euskaltzaindiak ez duela, gaur arte, fonetikaren arazoaz, ezertxo ere erabaki. Hori, ordea, oro har egia izan arren, ez da guztiz egia; eta are gutxiago izan behar luke hemendik aurrera. Hona zergatik:

a) Bergarako Biltzarre Nagusian Euskaltzaindiak herriaren zerbitzuko jarri nahi badu, Fonetika Batuaren oinarriak jarri behar dituelako.

b) Mitxelenaren Txostenean (1968-koan, alegia), zeharka bada ere, Fonetika Batuaren oinarritutzan oso funtsezko izan daitezkeen puntu batzu ba daudelako.

Hauetxek nabarmen erazi nahi nituzke neure txosten honetan.

Derradan, bidenabar, "Fonetika Batua"ri buruzko neure Txostenean, haintzakotzat hartu ditudala; baita, gehienez bederen, jarraitu ere.

2.1. Fonetikari buruz, oso arrazoinbidez, gidaritzat har daitezkeen irizpide batzu irakur daitezke 1968-ko Txostenean. Honera aldatzea beharezkoa ez delakoan, aski du irakurleak berriro ere orduko puntu hauek aztertzea: III.8, b, c, g eta h.

Lau puntu hauek, zenbait alderditatik elkarren ukatzaile diruditen arren, elkarren osatzaile dira; eta, zer hauta eta zer bazter gure egitekoan, oso kontutan hartzekoak.

2.2. Erdal etorkizko hitzetan, gogoan hartu behar da beti III.8.e puntua.

2.3. Bide beretik, eta bi forma antzekoren artean bat hautatu behar izatekotan, III.8.h puntuan esaten dena bete behar da. Irizpide horietxek erabili ditugu oraingo txosten honen 1.7 puntua erabakitzeke.

2.4. Fonema afrikarien ondotik, leherkari ahostunik, /b, d, g/, onartzerik ez dago: [aicgoRi] , [ocbera] ; baizik eta, 1968-ko Txostenean xuxenki erabaki zenez, (II.4.c), [aiskoRi] , [ospera] .

2.5. Lege berbera hartuko da haintzakotzat xixtukarien ondoko leherkariei dagokienez (II.4.d), oso ezaguna den neutralizazioa kontutan hartuz: [estakit] , [eskara] bai; [esdakit] [esgara] ez.

2.6. Sahetsetik, eta aski oharrerazia izan ez bada ere, sandhi ezagun baten ebakera egokia eta desegokia berezten zituen garbiri 1968-ko Txostenak, harridurazko ikurrak eta guzti (ikus II.15.d). Ontzat eman daiteke, hortaz, Kanpionek, Azkuek, eta beste anitz gramatkarik idatzi duenez, fonetika lege horren arabera "ez zen" eta "ez zekien" idazten dena, [ecen] eta [ecekien] ebakitzen dela; eta ez [es sen] eta [es sekien] , Geminazio zentzugabe horiek ez dira Euskara Batua, eta ez deus; eta hau garbi zegoen 1968-ko Txostenean.

2.7. [enuke] eta [eluke] sandhi-ez esaten zena orokortuz (ikus II.15.e), [es nuke] eta [es luke] ahoskerak gaitzetsi behar lirerateke, ene ustez.

2.8. "ñ" guztiak bustiduraren ondorio ez direla gogorata (II.8.a), "-ño" atzizkiari buruz behintzat, (1968-ko Txostenean bereziki aipatua), zerbait erabaki behar litzateke garbiki, [andereino], eta antzekoen, ebakerak eta idakerak batera gaitzetsiz.

2.9. (tx- / x-) arazoaz, berriz:

a) idazleen artean ezagun den joera azkartuz;

b) tx- duten formak batera zubereraz eta bizkaieraz ezagutzen direla gogoan hartuz; argi eta garbi proposatu behar litzateke (tx-) formak onartzea, "txori" [cori], "tximist" [cimišt], horretarako bereziki 1968-ko Txotenean (II.4.e) puntua aldatuz; nahiz, jatorrian, sapaiko afrikari hori, seguru aski, beste bien legekide izan teoriam.

3. Morfosintasi

3.1. 1968-ko Txostenean (IV.4) puntuan aurrizkien ahuleziaz eta beharraz adierazi zena kontutan hartuz, Batzorde bat izendatu behar luke Euskaltzaindiak; berorrek azkeneko urte hauetan gai horretaz argitara diren idazlanak baliaturik, ahal denik eta azkarrenik Txosten berezi bat aurkez dezan.

3.2. Beste hainbeste egin behar litzateke joskerari buruzko erabakiak (VI. 1/9 puntuak) zehaztu eta osatzeko.

3.3. Diptongoz bukatzen diren hitzen deklinabidea, jakina denez, aldatua izan da: 1968-ko Txostenean II.6.f puntua, gero bestaldera erabakia izan da. -ai, -ei, eta -oi diptongoak batetik; eta -au diptongoa, bestetik (ikus, esate baterako, "Euskara Batua zertan den", 49). On litzateke, ene ustez, deklinabide lege hori garbiro azaltzea.